

Kod riječi za koje postoji antički latinski ekvivalent autor nakon osnovne latinske riječi navodi sinonime, a zatim prikazuje upotrebu riječi citatima s točnom oznakom vrela iz kojeg su uzeti. Radi ilustracije navest ću jedan primjer u potpunosti: *eruditione, eruditio, onis, f. Sin. cultus, us; doctrina, litterae, humanitas, institutio, instructio. Uso: Praeclara eruditione atque doctrina. .ornati (Cic. Off. 1,33). Eruditione etiam varia repletus est per Aerei philosophi. .contubernium (Suet. Aug. 89). Composuitque variae eruditionis aliquot volumina (Suet. Gramm. 6). Quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt (Cic. Acad. 1, 2). Cf. doctrina.*

Kod neologizama autor nastoji talijansku riječ prevesti jednom latinskom, a zatim kao sinonime daje opisno značenje, npr. *radioonda, radiounda, ae, f. Sin. unda radiophonica vel electromagnetica. — latinista, latinista, ae, m. Sin. litterarum Latinarum callens, professor; Latine, Latinā linguā doctus; Latinae linguae peritus, sciens; Latine diligenter loquens. — didattica, didactica, ae, f. Sin. docendi ars, ratio. — Kod riječi grčkog podrijetla koje se u talijanskom osjećaju kao tuđice, osobito kod znanstvenih termina, autor najprije navodi takvu riječ u latinskom jezičnom ruhu, a zatim u sinonimima daje tumačenje, npr. *anestetizzare, t. m. anaesthetizare. Sin. hypnotizare, soporare: anaesthesiam afferre.**

Navodeći moderna geografska imena, autor se dosta oslanja na praksu Rimske kurije. S tog područja navodim nekoliko primjera: *Los Angeles, città (Calif. USA), Angelopolis, is, f. (in California). Sin. Angelorum civitas. Der. Angelopolitanus. — Ottawa, capit. e fiume del Canada, Octava, ae, f.; il fiume, Octava, ae, m. Der. Octaviensis, Octavensis. — Kiev, cap. d. Ucraina (URSS), Chiovia, ae, f.; -ienis. — Iraq, Stato asiat. Iraqia, ae, f. Der. Iraqianus. — Mississippi fiume e Stato (USA), Mississippius, ii, m. Sin. lo Stato Mississippi, ae, f. Der. Mississippius, ū, m. Sin. lo Stato Mississippi, ae, f. Der. Mississippensis, e; Mississippianus, a, um. — Cairo (Il) El Qahira, capit. dell'Egitto, Cahirus, i, f. (Cahira, ae, f.). Der. Cahirensis, e; Cahirinus, a, um. Ima u Peruginjovu rječniku dosta geografskih imena iz naše zemlje, čak i za neka manja mjesta. Tu se nameću neka pitanja. Zašto je *Banja Luka* promjenom roda dobila oblik *Banialucum, i, n.* a *Mostar* oblik *Mostaria*? Kod riječi *Spalato, Split* potkrala se pogreška da se taj grad nalazi u Bosni i Hercegovini. Uz *Carlopagio* (= Karlobag, lat. *Carolinus Campus*) krivo je naveden naziv *Karlovac*.*

Čudnovato je što za „francuski“ (*francese*) autor navodi samo oblike *Francus, Francicus, Franciscus*, a izostavlja pridjev *Francogallicus*, koji se mnogo upotrebljava u neolatinitetu. Smatram da nije dobro što autor za riječi grčkog podrijetla na *-ia* navodi u latinskoj transkripciji završetak *-ia* s dugim *i*, npr. *philosophia, etymologia, historiographia, hagiographia*.

Nemoguće je da se u tako opsežnom djelu ne potkradu i sitnije greške. Tako je, na primjer, u jednom od citata uz *abbarbicarsi* (= ukorijeniti se) netočno naveden heksametar iz Vergilijevih *Georgica* 2, 317: „*Rura tum gelu claudit hiems, nec semine jacto*“ umjesto „*Rura gelu tum claudit hiems, nec semine jacto*“. Radi se samo o redu riječi na početku stiha. Tehnički je nedostatak Rječnika što nije dodan popis kratica jer su brojne i raznolike.

Primjedbe koje sam naveo ne umanjuju vrijednost Peruginijeva talijansko-latinskog rječnika, koji po koncepciji autora, po načinu obrade i obilju građe predstavlja veliko obogaćenje latinske leksikografije.

Primljeno 25.III 1980.

V. Gortan, Zagreb.

N. K. SANDARS, *The Sea Peoples. Warriors of the ancient Mediterranean 1250—1150 BC.* Thames and Hudson Ltd, London 1978. Стр. 224 са хронолошким табелама и индексом, 8 слика у боји и 140 црнобелих.

У енглеској серији ANCIENT PEOPLES AND PLACES, посвећеној древним културама и народима, недавно је изашла књига Ненси К. Сандарс о „народима с мора“ — групи племена или народа који су у два маха крајем XIII и почетком XII века пре н.е. покушали безуспешно да освоје Египат. Назиме године 1220 фараон Мернептах је на западној египатској граници победио

коалицију Либијаца и тзв. поморских народа Шардана, Лука, Тереш, Еквеш и Шекелеш, док је неких тридесетак година касније, године 1186, Рамзес III на својим северним границама у две битке на мору и суву одбио нову навалу „народа с мора“ које су овог пута сачињавали Пеласет, Тјекер, Шекелеш, Данијен и Вешеш. Ови тајанствени народи и необична имена, познати само из египатских писаних и ликовних извора, и данас представљају извесну загонетку упркос мање или више оправданим покушајима да се на основу лингвистичких сличности они повежу са Сардинцима, Сикулима, Ахајцима, Етрурцима, Ликијцима, Филистинцима, Данајцима и другим. Сложеност и занимљивост проблема пружали су сами за себе већ довољно разлога за писање једне овакве монографије посвећене само „народима с мора“, чија је појава још оправданија потребом за сталним конфронтирањем писаних извора са археолошким споменицима, све бројнијим и богатијим на источном Медитерану. Управо захваљујући археолошким документима на широком просторству, дошло се до претпоставке да ове догађаје на границама Египатског царства треба ставити на почетак једног дужег периода несигурности, кретања и разарања на Средоземљу који је трајао готово пет векова и обухватио делом и наше крајеве о чему сведоче извесне појаве у материјалној култури Централног Балкана на прелазу бронзаног у гвоздено доба.

Држећи се наслова књиге, писац је у жижу свог интереса ставио период инвазије поморских народа на Египат, односно време између 1250 и 1150 г. пре н.е. С тим у вези она анализира историјску и археолошку ситуацију на источном Медитерану и у суседним подручјима, прилике и односе који су претходили овим збивањима и саму инвазију, покушавајући да одгонетне узрок ових покрета на широкој територији и открије порекло и трагове материјалне културе појединих од поморских народа. По занимљивости и излагања и напетости са којом Н. Сандарс води читаоца од првих страница књиге до крајњих закључака има нечег што подсећа, како издавач у уводу с правом истиче, на мајстора детективских романа који решење загонетке оставља за крај историје.

Па ипак закључци до којих писац долази нису ни потпуни ни свеобухватни што још једном указује на велике лакуне у нашим знањима о овом периоду упркос огромном археолошком материјалу који је откривен последњих деценија. За један од узрока ове нестабилности писац сматра слабење и дефинитиван пад Хититског царства у првим деценијама XII века пре н.е. који су изазвали напади са стране народа Кашка са севера и Асираца са истока, као и побуна граничних вазалних провинција које су се трудиле да изборе самосталност у време опадања централне власти. Пад Хититског царства, једног од основних стубова дотадашње стабилности и просперитета у региону источног Медитерана, довео је до сличних катастрофа не само у суседним областима у Малој Азији него и далеко на западу у Егејском свету. Ови немири су наине изазвали затварање источних тржишта и замирање трговине од које је благостање и процват микенске цивилизације зависило у највећој мери, те је у Егеји веома брзо дошло до озбиљне кризе, појачане још више доласком нових група становника из брдовитих северних делова Грчке на југ земље, где је већ владала изразита пренасељеност становништва. Нове прилике довеле су до све чешћих међусобних сукоба и ратова у Егеји и претварања гордых микенских главара у вође ратоборних дружина чији је главни циљ постао пљачка и плен ближих и даљих суседа. Многи од њих напустиће заувек родну грудну, и отпутиће се далеко на исток.

Ови немири и покрети заплуснули су два пута Египат, такође политички и економски знатно ослабљен. Говорећи о појединим народима кој су допрли до египатских граница, писац не одбацује раније предложене лингвистичке везе, али их каткада објашњава на нешто другачији начин. Тако напр. на основу анализе облика шарданског шлема са два рога и куглом на врху који се јавља на бројним ликовним споменицима у Египту и ван њега, она долази до закључка да Шардана потичу из северне Сирије, да су одатле дошли до Египат, и да су после два или чак три века лутања по источном Медитерану пошли на запад

и стигли на Сардинију, где се мале бронзане фигуре ратника са сличним шлемовима јављају од VIII века пре н.е. Шекелеш су могли лако доживети сличну судбину и отићи једним делом до Сицилије, док се трагови Пеласет (Филисти-наца) и Денијен (Данита) губе у Палестини неких сто година после инвазије Египта. Уопште, она сматра да су се сви ови поменути народи покренули из релативне близине, са Кипра, из Анатолије, Сирије, одакле су сами били потиснути од других група, које су опет биле покренуте миграцијама још даљих суседа. Ово стално ланчано кретање представља суштину збивања овог периода, како писац истиче, које у многоме има сличности са Великом сеобом народа у време Касног римског царства. Занимљиво је подвући да су као и варвари у римској војсци, поједине групе поморских народа служиле као најамници у војсци Рамзеса III и бориле се противу новоприселих освајача сличног порекла, те се може десити да је захваљујући управо њима Рамзес тријумфовао над непријатељем на делти Нила, слично Аецiju на Каталонским пољима који је својим варварским трупама имао да захвали за победу над Атилом.

За нашу археологију, међутим, посебно је занимљив један други проблем. Управо у време ове навале „народа са мора“ шире схваћено датуме се појава тзв. првог таласа појединих средњоевропских бронзаних предмета — оружја и накита — у Егеји, што је довело до претпоставке, коју заступа један број археолога, о великој миграцији племена са севера Балкана и Паноније на југ и њиховог довођења у везу са поменутим догађајима у Египту. На основу анализе археолошког материјала у Румунији, Југославији и Мађарској, аутор указује на нека мања локална померања у то време (ширења групе Ноа из Молдавије у Трансилванију) али одбија могућност некакве миграције из ових крајева на југ. Међутим, она не приписује појаву европских бронзи у Грчкој искључиво трговачким и културним везама, како неки то чине, него се придружује мишљењу о постојању мањих најамничких ратничких група из Подунавља и Карпата које су, опремљене технички савршенијим наоружањем (мачем са језичком), ступале у службу источних владара и егејских принчева. Ове групе су доводиле са собом и своје занатлије и металурге који су, откривајући Егеји тајне ливења европских мачева и бодеча, истовремено прихватили и преносили на север нове технике. Тако писац објашњава наглу појаву већег броја кованих посуда и одбрамбеног оружја (шлемова, оклопа, кнемида) у средњој Европи и северном Балкану, дотле непознатог у овим крајевима. Покрети које археолошки извори бележе у нашим крајевима: појава већег броја остава бронзаних предмета, померање групе Гава из северне Румуније до Дунава и ниже, и групе Медијана из Поморавља на југ, стављају се у нешто каснију епоху и делимично се везују за тзв. спаљене слојеве телова Вардаровца, Вардина, Кастанас и других у доњем току Вардара. Они не могу стајати у вези са навалом поморских народа на Египат. У томе писац има право, но ипак треба нагласити да је бронзано доба у Србији и Македонији још увек недовољно истражено и да још увек нису јасно постављени хронолошки односи појединих бронзаних група и налаза, те ће о овом проблему, гледаном у целини, моћи да се даду прецизнији одговори тек када се буде располагало са више материјала са подручја у питању.

На крају треба рећи још једном да је књига Н. Сандарс корисна на више начина и за лаике и за стручњаке и да осветљива проблем поморских народа у овом тренутку на најбољи могући начин и поред тога што не даје одговоре на сва питања и што је неодређена у неким поставкама, нарочито у погледу хронолошких односа неких збивања. Неке ситне, већ пословичне грешке када је реч о нашим налазиштима у страним издањима поткрале су се и у овој књизи. На стр. 85 помиње се група Бијело брдо која је срењовековна — бронзаном добу припадају само поједини гробови са овог налазишта; на карти на стр. 80 Пераћин (Параћин) је смештен близу Ковина, а на карти на стр. 14—15 Славоњија је стављена у Босну а Србија западније него што јесте итд.